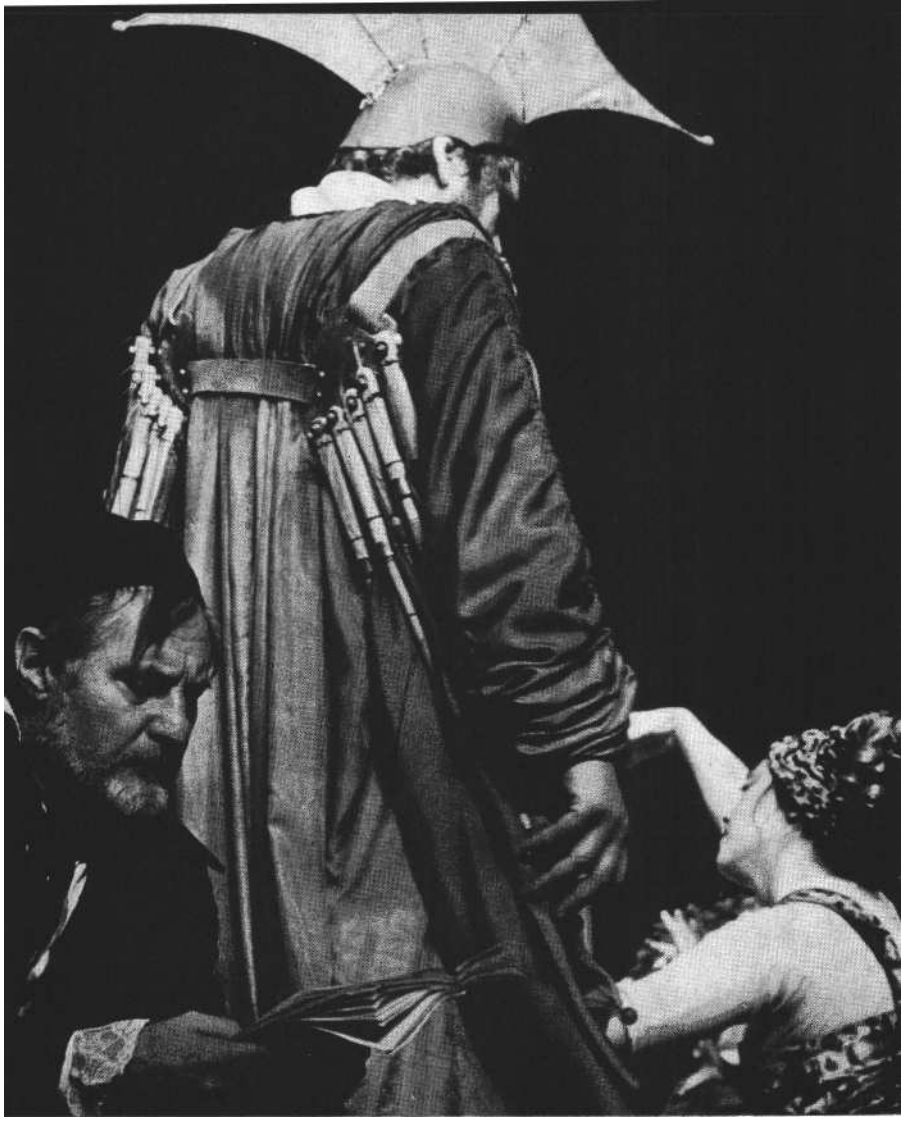

Agárdi Gábor (Boldizsár) és Vajda László **(Sehi** Ferenc) a Jókai-darabban (Iklády László felv.)

nem enged semmiféle behelyettesíthetőséget. Az előadás feszes ritmusú, szellemes mozdulatokban gazdag és maximálisan korrekt.

A színészek játékát nehéz külön-külön méltatni. Mindnyájuk érdeme, hogy megtalálták a pozitív szerepek patetikus emelkedettsége s a negatív figurák nyersebb közönségessége ' között a kiegyenlített hangnemet. Kelemen László (Helyey László), Moór Anna (Csomós Mari) és Kazinczy (Szacsvay László) szerepe igen hálátlan. Helyey vibrálóbb, érzékenyebb alkatával ellenkezik Kelemen *egy* tömbből faragott lénye, egyöntetűbb vezérlésű dinamizmusa. Csomós Mari kitűnően találja el a csöndes hűséget kifejező pillanatokat: belülről, szemével, apró mozdulataival, ruhája redőivel játszik. Szacsvay számára sikerrel kiállt próbatétel a halk, szenvtelen pátosz meglényegítése. Az est fénypontja Agárdi Gábor játéka (Jambus). Az ügybuzgó, elhivatott kellékes tisztelettudó humora, tiszteletlenszarkasztikus bölcsessége, testi fogyatékosságát feledtetni képes nemeslelkűsége minden mozdulatából egyszerre sugárzik. Liptai Mária (Bodnár Erika) öntelt butasága, naiv alattomossága, rút érzéki ségе felidéző erejű. Vajda László (Sehi úr) újabb szerepeiben *(A szuzai menyegző, Háromgarasos opera)* nem igazán elmélyült, a kelleténél többet hagyatkozik fizikai adottságaira. Anischl ácsmester szerepében Horváth József, Makkos Menyhért-alakításával Sinkovits Imre, gróf Koppánnyházy Hugó gyanánt Sinkó László aratott méltó sikert.

Pauer Gyula csaknem megoldhatatlan feladatot vállalt: a kamaraszínház kis színpadára két színpadot és egy nézőteret, egy zsinórpadlást és egy öltözőt épített föl, felidézve a korabeli deszkaszín-ház architektúráját.

Jókai Mór: Thália szekerén (Katona József Színház)

Rendező: Zsámbéki Gábor. *Dramaturg:* Fodor Géza. *Díszlet:* Pauer Gyula. *Jelmez:* Schäffer Judit. *Koreográfus:* Széky József m. *v.*

Szereplők: Helyey László, Szacsvay László, Csomós Mari, Bodnár Erika, Vajda László, Agárdi Gábor, Raksányi Gellért, Horváth József, Végvári Tamás, Kun Vilmos, Sinkó László, Sinkovits Imre, Csurka László, Izsóf Vilmos, Hollai Kálmán, Gáti József, Velenczey István, Gyalog Ödön, Csonka Ibolya f. h., Végh Péter, Márton András, Szersén Gyula, Besse Miklós, Dániel Vali, Márkus Ferenc, Károlyi Irén.

RÓNA KATALIN

Kinek mi jut eszébe?

Az Egy válás története a József Attila Színházban

Értelmiségi az, akinek mindig mindenről eszébe jut valami, aki termeli a gondolatokat, akár szüksége van rá a világnak, akár nincs. Így fogalmazza meg az értelmiséginek lenni ismérvét az *Egy válás története* fiatal hőse. Nyilván nagyon sokféle kifejezése lehet az értelmiségi létnek, s ez a fajta meghatározás mutatja, hogy mi és miféle magatartás izgatja, foglalkoztatja Maróti Lajos figuráit. Mert hiszen a magát feltétlenül értelmiséginek valló fiatalember úgy véli, igazán értelmiséginek lenni, eszerint élni lehetetlenség egy működő társadalomban, a mai magyar létformában. S hogy miért? Mert a társadalom nem tart igényt az önálló gondolatokra. Bizonyítéka is van rá: szociológiai tanulmányt írt a paradoxnak tartott értelmiségi létről. A tanulmányt nem adták ki. S míg kéziratban kézről kézre járt, sikert aratott, de amint végül mégis megjelent, senki sem figyelt rá. Paradox tétel - nemhiába a tanulmány címe is Paradoxon. Mindez Maróti Lajos drámájának, s általa a munkában, a magánéletben mellékvágányra futott főhősének gondolati indítéka, ha úgy tetszik, alapkérdése.

Ugyanis az alapkonfliktus - egy tízéves házasság kudarcának, befejezésének és utójátékának története - nyilvánvalóan alkalom személyes emberi magatartások, gondolkodás és cselekvési módok ábrázolására. A férj, a tehetségesen induló szociológus, amint pályáján falba ütközött, tanulmányait abbahagyta, s egy ötödrangú lapnál újságíróskodik. A feleség sohasem került szembe akadállyal, orvos lett, és társadalmi megbecsüléstől övezve végzi munkáját. Utolsó együtt töltött napjaik, óráik, a végső elszámolás a széthulló közös otthonban - ez a dráma közvetlen cselekménye. S ami itt, ezek-ben az órákban, napokban lélekgyilkolásban, egymás kínzásában végbemegy, ördögi játék. Eleven színpadi érzékkel megszerkesztett dráma az *Egy válás története,* amelynek pontos rendszerétől csak egyetlen motívumban tér el az író. Az asszony meddőségének története,.. a tragédia sejtetése mintha túlzottan is az érzelmekre akarna hatni.

Maróti alakjai mai emberek, közülünk

valók. Ismerős a helyét nem lelő félkész bölcsész; a paraszolvenciáról hallani sem akaró orvosnő, aki elválik férjétől, és hozzámegy segítőkész funkcionárius betegéhez; a hivatali hatalmát leginkább magánéletének alakítására kihasználó vezető; a tudományos ideológiát mindenhez pontosan megteremtő hisztérika - ez-úttal egy pszichológusnő képében. Maró-ti figurái maiak helyzeteikben, szemléletükben, gondolkodásukban, cselekedeteikben, érzelmeikben. Sebezhetőek, ellentmondásosak, szenvedélyesek. S amit megfogalmaznak, amit történetükben közvetíteni tudnak a valóságból, az lényegig hatol. Magunkban, magunkon érezzük a szavak kimondott és ki nem mondott, a mögöttes tartalomban élő természetes igazságát.

Maróti minden rokonszenve és ellenszenve hőséé, a Doktor Úré. Vele mondatja ki mélyről fakadó igazságait, érezhetően az ő gondolkodásmódjában, értelmiségi lét tudatában fejeződik ki leginkább az írói mondanivaló. Ugyanakkor Maróti mégsem hajlandó azonosulni vele. Valódi igazságot csak akkor szolgáltatna neki, ha hihetné, hogy valóban munkába kezd, tán létrehoz egy újabb Paradoxont. Ám a dráma szerkezetéből, hősének emberi formátumából semmi sem garantálja a cselekvőképességet. S ez Maróti drámájának a paradoxona. Ahogy a Doktor Úr képtelen rávenni magát a munkára, úgy az író sem tudja eldönteni, szeresse-e hősét, s ha igen, milyen mértékben. Mint ahogy az sem egyértelmű, megbújt-e annyi tehetség, gondolkodási készség ebben a fiatalemberben, amenynyiről beszél. Hihetjük-e egyáltalán, hogy ő maga értelmiségi, s éles szavai mögött nem több-é a rejtett bizonytalanság, mint a valóságos tartalom.

A konkrét színpadi szituáció hátterében élő szenvedélyes mondanivaló: az értelmiségi lét és életforma, az útkeresés kérdései emelik Maróti művét fontos drámává. Egy nemzedék és egy társadalmilag számottevő réteg önmaga kutatását, életének, helyzeteinek paradoxonait fogalmazza meg az író a szemlélet, a mondanivaló igazságában. A sűrített élethelyzetekben az emberi arcokat kutatja Maróti. Komor és tarka színek váltják egymást. Az egyszerre maró és gyöngéd kettősség, amivel hőseit figyeli, élő nyelvezete iróniával, humorral és feszültséggel teszi teljessé a drámát.

Maróti Lajos drámájának ősbemutatóját néhány évvel ezelőtt a szegedi Nemzeti Színházban tartották meg. Lénér-Péter előadása jó hangvétellel, pergő ritmussal, bár szinte a paródiáig vitte a drámát, meg tudta jeleníteni a benne megfogalmazódó kemény gondolatok és a pokoli komédia egységét. Az azóta eltelt esztendők az értelmiségi lét paradox kérdésein kétségtelenül változtattak, de közel sem annyit, amennyi indokolná azt, amit most a József Attila Színházban láttunk.

Az elsődleges élmény: ez az előadás egyszerűen nem tud mit kezdeni a kézhez kapott anyaggal. Mert hogy is fogalmaz ez a dráma? Értelmiségi az, akinek mindenről eszébe jut valami. A formális logika erre azt mondatja: színházi rendező az, akinek minden drámáról eszébe jut valami. Megfordítva: ha egy drámáról nem jut eszébe semmi, akkor nem kell megrendeznie. Kár hozzákezdeni. Még inkább, ha valamiféle furcsa, megmagyarázhatatlan indítékból az iróniát bo hózatnak nézi, a kemény kíméletlenséget nevetséges komolykodásnak.

Mi is látható a József Attila Színház színpadán ? Egy lassú, vontatott, okoskodó, nevetgélő, néhol hisztérikusan kacagó játék, amelyben sok a trágár kifejezés, még többször meglehetősen ízléstelenül meg is mutatják azt, amit egyben kimondanak. A közönség pedig derül a vicceken, melyeket az utcán, otthon, a munkahelyen oly sokszor hallhatott, s időnként tán azon is elmereng, hogy mit okvetetlenkedik itt ez az orvosnő, ami-kor a férje, a Doktor Úr tulajdonképpen olyan kedves fiú, s olyan okosakat mond. No de félre a tréfát: Benedek Árpád rendezői munkája kimerül abban, hogy megszervezi a színpadra lépések rendjét. Nem vállalkozik arra, hogy értelmezze a szerepeket, a magatartásokat, a helyzeteket. Ebben az előadásban mindenki képessége, saját gondolkodásmódja szerint ját-

Horváth Sándor és Voith Ági Maróti Lajos Egy válás története című darabjában (József Attila Színház) (Iklády László felv.)

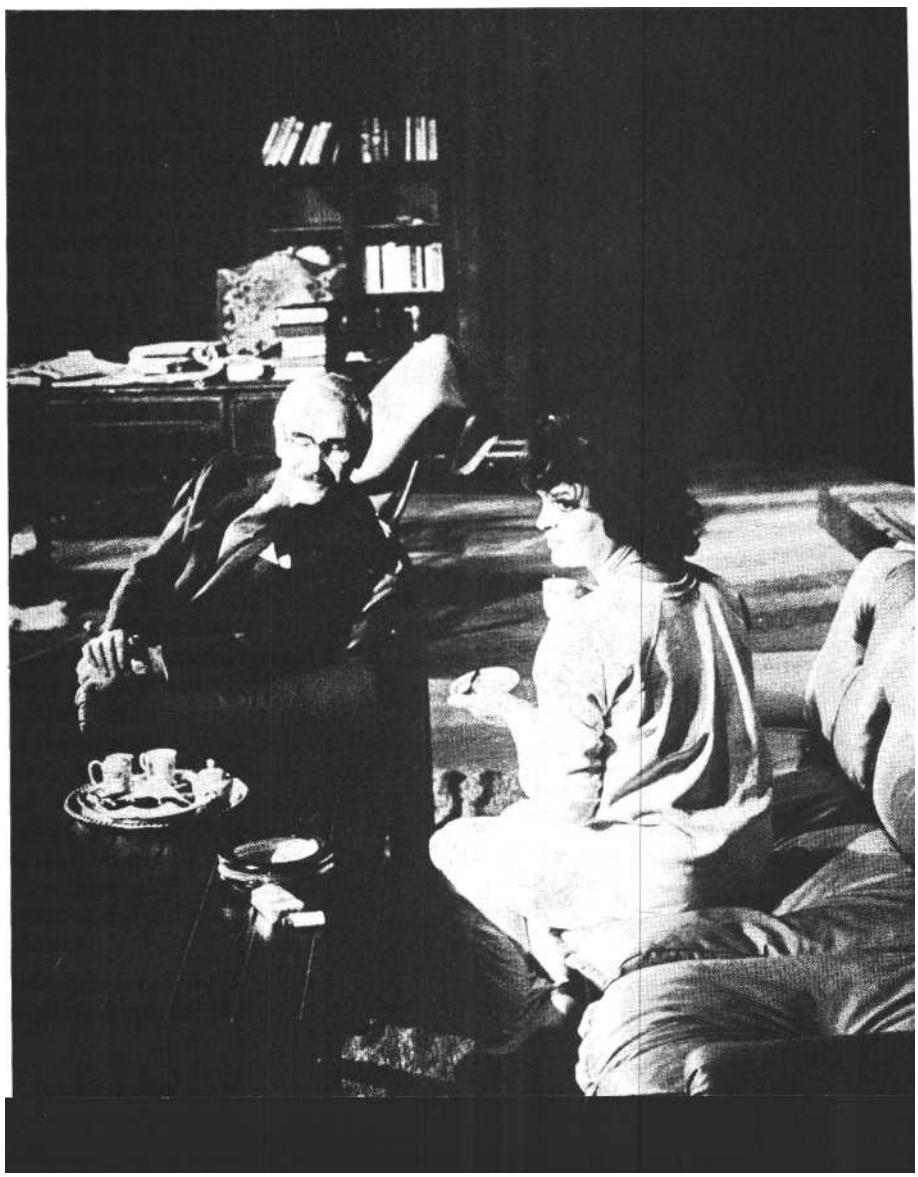

szik. S hogy helyenként a színészek nem értik, amit mondanak? Lelke rajta az írónak. Miért nem fogalmaz egyszerűbben. Hogy tán azért nem, mert épp ez az értelmiségi lét titka? Nincs mit tenni, amire az előadás nem vállalkozik, azt nem lehet az írótól számon kérni.

A színészek valamennyien ebben a határozatlan és meghatározhatatlan koncepcióban dolgoznak. Újréti Lászlóé a legnehezebb és a legfontosabb szerep, a legkeményebb és a legsúlyosabb szöveg. Sajnos, keveset ért meg belőle, tehát értelemszerűen kevés, amit tolmácsolni képes belőle. Csupán az intellektus hiányzik a megformált figurából. Az ő szerepfelfogásában a Doktor Úr puhány és jellegtelen, képtelenség egy pillanatra is elhinni neki: nemcsak a szája jár, vala-ha majd tevékeny ember lesz, hogy szembenéz az értelmiségi léttel, annak feszültségeivel, valódi problémáival, helyzeteivel.

Voith Ági megpróbál a komédia és a tragédia - s az ő figurája az egyetlen tragikus színezetet hordozó alak - között egyensúlyozni. Váltásai a kiérleletlen közegben arról tanúskodnak, hogy képes lenne mélységekbe hatoló előadásban is megteremteni a feleség jellegzetes típusát. Horváth Sándor, mint mindig, ez-úttal is pontos portrét mutat. Habár, és ezt sem először írjuk le, a színésznek nincs túl sok érzéke az irónia iránt. Így aztán Menyhárt elvtársa talán színtelenebb, mint lehetne, de lényegében ebben a közegben nincs is más lehetősége. Pálos Zsuzsa nyafogó, affektáló pszichológus-nője a külsőségekbe fullad. Valószínűleg nemcsak az ő, sokkal inkább a szerep és rendezés hibája, hogy a formai elemeken túl semmit sem tud megmutatni a pszichológusnő jelleméből. Hisztérikus jelenete ellenszenves rikácsolásba torkollik. Kaló Flórián különösebb erőfeszítés nélkül formálja meg az inkább unatkozó, mint televíziós állásánál fogva érdeklődésre számot tartó Heller Jenőt. Bakó Márta tökéletes fensőbbséggel, iróniával játssza el a nagyasszony-bejárónő nagyon is tipikus és hálás szerepét.

Jánosa Lajos díszlete és Kemenes Fanni jelmezei jó közeget teremtenek Maró-ti Lajos színpadi játékának.

Maróti Lajos: Egy válás története (József Attila Színház)

Rendező: Benedek Árpád. *Díszlet:* Jánosa Lajos m. v. *Jelmez:* Kemenes Fanni.

Szereplők: Újréti László, Voith Ági, Horváth Sándor, Pálos Zsuzsa, Kaló Flórián, Bakó Márta,

BÉCSY TAMÁS

Alakítások naturalista drámákban

Ibsen- és Hauptmann-bemutatók

Ismeretes, hogy Henrik Ibsen azon naturalista drámái, amelyek szimbólumot állítanak a középpontba, bizonyos határokon belül többféleképpen értelmezhetőek. *A vadkacsa is.* A különböző értelmezési lehetőségeket már csak azért sem érdemes felsorolnunk, mert Lengyel György rendezése a Játékszínben nem a szimbólum értelmezésére irányul; hadd tegyük hozzá: szerencsére, pontosabban: jó művészi érzékből. Rendezői elképzelésében - láthatóan - Hjalmar Ekdal és Gregers Werle viszonyát helyezi az előtérbe. A többiek - Werle nagykereskedő, Hjalmar felesége, Gina; valamint Hedvig, Gina lánya - a közöttük lévő problematika alapjaiként, kiindulópontjaiként jelennek meg. Éppen ezért kísérelhetjük meg a Lengyel György rendezésében megjelenő színjátékvilágot a két főalakból kiindulva elemezni és értelmezni, amelyhez először óhatatlanul kell utalnunk a dráma alaptényeire.

Kettejük viszonya egy vacsorán kezdődik. Werle nagykereskedő tizenöt év után most hívta vissza fiát, Gregerst a távoli északon lévő településről. Gregers a tiszteletére rendezett vacsorára meg-hívja régi barátját, Hjalmar Ekdalt. Két inas, valamint kettejük beszélgetéséből értesül a néző azokról a régi dolgokról, amelyek a majd most történőket indítják el. Hjalmar apja, aki Gregers apjának üzlettársa volt, tönkrement és börtönben is ült; kiszabadulása óta Werle nagykereskedő anyagilag támogatja; Hjalmar tizen-öt évvel ezelőtt megnősült, s azt a nőt, Ginát vette feleségül, aki annak idején Werléeknél volt házvezetőnő; s azután Hjalmar az öreg Werle anyagi támogatásával tanulta ki a fényképészetet és rendezte be műtermét.

Ezek elmondásakor Gregers gyanút fog, s ez indítja el a drámai eseményeket. Apja egyfelől mindig erőszakos és kíméletlen volt, másfelől szeretőket tartott, amivel anyját halálra gyötörte. Gregers pedig anyja fia, s ezért gyűlöli apját. Hjalmar eltávozása után gyanúját el-mondja apjának, s kiderül: valóban az öreg Werle tette tönkre Hjalmar apját, s Gina valóban a szeretője volt. Gregers Hjalmarral folytatott beszélgetésében persze realizálta, hogy Hjalmar mindezekről semmit sem tud. Gregers most szakít apjával, s elhagyja otthonát. Később megtudjuk, hogy a gyanú beigazolódásával kapott élete feladatot és célt: felvilágosítani Hjalmart, ezzel megtisztítani házasságának hazug alapját, hogy feleségének megbocsátva magasztos érzésekkel eltöltve élhessen ezután tovább.

A kérdés az, milyen jellemmé formálják azt a Gregerst, aki az emberektől „ideális követeléseket" akar behajtani, aki „tisztességlázban" ég; vagyis aki másoktól kívánja az ideális élet megvalósítását, a hazugságoktól, illúzióktól mentes, őszinte életet. A további, persze ehhez szorosan hozzákapcsolódó kérdés: milyen jellemmé formálják Hjalmart, aki-nek ezt az „ideális követelést" be kellene teljesítenie. Hiszen nyilvánvaló, hogy ez a benső tartalom (Gregersben) és ez az igény (Hjalmarra vonatkozóan) különböző egyéniségekhez kapcsolódhat, amelyeknek különböző tartalmaik és megnyilvnulási formáik lehetnek.

Bálint András külleme, maszkja és belső magatartása egyaránt jelzik: Gregers beszűkült és görcsösen rigorózus lélek. Apjával szemben - különösen az I. felvonásban - nagy és dühödt ellenindulatok élnek benne, amelyeknek benső talaja ugyancsak a görcsös és merev szigorúság. Még azt is érzékelteti, hogy ez a tulajdonsága - noha apja jelleme miatt alakult ki benne - csak szilárdult az északon eltöltött évek során. Benső világára vonatkozóan a szövegek utalnak egy fordulatra. Eleinte életének nincs célja, de amikor felfedezi, hogy Hjalmar házassága hazugságon alapszik, feladatot és célt kap; azt, hogy barátját felvilágosítsa és a megbocsátás magasztos érzésállapotába juttassa. Amikor Bálint András Gregersének Hjalmar a múltját meséli el, Gregersben csak az apjával szembeni gyanú támad fel, de magatartásából hiányzik a célnélküliség avagy akár az életcél megszületésének jele. Igaz, e fordulat Ibsent sem érdekli túlságosan, nem is dolgozza ki. Az is igaz, hogy ha szöveg nincs rá, egy alak élete céltalanságát csak közvetett eszközökkel képes a színész megjeleníteni. Azonban úgy gondoljuk, hogy egy összetett színészi alakításnak ezt a fordulatot valamiképpen meg kel-lene jelenítenie.

A Hjalmarral való első találkozás azért is végtelenül fontos, és egyben nagyon összetett, mert itt lehetne először megérzékeltetni azt is, hogy Gregers nagy